

Дуда Н. З.,
Цегелик Г. Г.

АНАЛІЗ ДОХОДІВ І ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

Проаналізовано доходи та видатки Державного бюджету України за 2000–2012 рр. Побудовані рівняння часових трендів динаміки доходів і видатків, на основі яких зроблено прогноз на 2013–2015 рр.

Ключові слова: державний бюджет, доходи, видатки, часові тренди.

Як переконує світовий досвід, в умовах розвитку ринкових відносин, за зростаючої ролі держави у розподільчих процесах, бюджет стає найдосконалішим засобом для здійснення державою такої функції. У більшості розвинутих країн світу завдяки бюджетові перерозподіляється від 30 до 50 % усього обсягу валового внутрішнього продукту. З огляду на теоретичні засади бюджету, а також його практичне призначення, бюджет України слід вважати економічною категорією, централізованим фондом грошових коштів України, головною ланкою фінансової системи, основним фінансовим планом держави. Саме тому використання економіко-математичних моделей для аналізу доходів і видатків державного бюджету дає можливість грамотно скласти такий план, який передбачатиме подальші тенденції розвитку держави.

Серед вагомих наукових досліджень західних учених із питань формування теоретичних основ бюджетної системи, понятійного апарату, аналізу інструментів бюджетної політики слід виокремити праці К. Ерроу, Дж. Кейнса, Е. Ліндаля, Г. Манківа, А. Ослунда, А. Парето, Х. Розена, Дж. Сакса, П. Самуельсона, Дж. Стігліца, Д. Фішера, Я. Ширмера та ін. Значний внесок у формування теоретичних основ бюджетної системи та міжбюджетних відносин в умовах трансформації економіки зробили також відомі українські вчені: В. Геєць, А. Єпіфанов, А. Єріна, Б. Кваснюк, В. Кравченко, І. Луніна, В. Опарін, К. Павлюк, Ю. Пасічник, І. Сало, С. Слухай, В. Федосов, І. Чугунов, С. Юрій та ін.

Проблеми економіко-математичного моделювання бюджетної сфери досліджує невелике коло вітчизняних учених, попри те, що в Україні сформована досить потужна школа математичного моделювання, серед представників якої варто назвати О. Бакаєва, В. Беседіна, А. Великого, В. Гейця, В. Вітлінського, В. Вовка, В. Зарубу, М. Іванова, О. Карагодову, М. Клименюка, О. Корольова, Т. Клебанову, Ю. Лисенка, С. Наконечного, М. Скрипниченка, О. Суслова, І. Ткаченка, В. Ситника, О. Шарапова, В. Єлейка, В. Христіановського та ін.

Метою статті є аналіз доходів та видатків Державного бюджету України та побудова часових трендів для їх прогнозування.

Центральне місце як у фінансовій системі країни загалом, так і в системі державних фінансів належить державному бюджету. Бюджетна система – досить складний механізм, який відображає специфіку країни, особливості її соціально-економічного розвитку, державного устрою, сформований

на основі сукупності соціально-економічних, правових та інших особливостей певної держави.

Державний бюджет – це централізований фонд грошових ресурсів, що перебуває в розпорядженні уряду для фінансування державного апарату, збройних сил, виконання соціально-економічних функцій. Бюджет є також одним із найсуттєвіших важелів державного регулювання економіки, впливу на господарську кон'юнктуру, прийняття антикризових заходів.

Бюджет держави – це складний, багатоплановий документ, який відображає різноманітність державних функцій. Проект бюджету щорічно обговорюється і ухвалюється законодавчим органом – парламентом країни, радами всіх рівнів (обласною, міською, районною). Після завершення фінансового року повноважні представники виконавчої влади звітують про свою діяльність із мобілізації доходів і здійснення витрат згідно з прийнятим у попередньому році правовим актом про бюджет.

Державний бюджет зазвичай являє собою певний компроміс, який розкриває співвідношення сил основних груп – носіїв різних соціально-економічних інтересів у країні. Це компроміс між власниками і працюючими за наймом з питань оподаткування власності, доходів, заробітної плати, щодо напрямів і розмірів бюджетних витрат, а також компроміс між інтересами держави загалом і регіональними, місцевими інтересами в розподілі податків і бюджетних дотацій. Кожен такий компроміс супроводжується лобіюванням чийось інтересів, гострою політичною боротьбою.

Між бюджетом центрального уряду і місцевими бюджетами відносини достатньо складні, що пов'язано з розподілом джерел бюджетних доходів, фінансуванням місцевих бюджетів центральним урядом шляхом перерозподілу коштів у масштабі країни тощо.

У бюджеті відтворена структура видатків і доходів держави. Видатки показують напрями й цілі бюджетних асигнувань і визначаються характером досить різних функцій держави, які зазвичай об'єднують у три великі групи: політичні, економічні та соціальні. Державні доходи становлять фінансову базу її функціонування¹.

Державний бюджет – це баланс доходів і видатків держави, який ухвалюється на фінансовий рік. Уряд мобілізує грошові кошти насамперед через податки для фінансування загальнодержавних видатків.

Мобілізуючи кошти до державного бюджету через податки, уряд здійснює видатки. Державний бюджет України містить статті видатків, які можна згрупувати в шість основних напрямів:

- національна оборона;
- утримання державного апарату;
- фінансування державного сектору економіки;
- соціальні видатки;
- фінансування розвитку економіки;
- проценти за державний борг.

---

¹ *Комарницький І. Ф.* Економічна теорія: курс лекцій / *І. Ф. Комарницький.* – Чернівці : Рута, 2006. – 334 с.

Обсяг кожного з напрямів видатків установлюється в законодавчому порядку відповідно до політики держави.

Державний бюджет має бути збалансованим, тобто видатки мають дорівнювати доходам. Якщо доходи перевищують видатки, то має місце надлишок, або профіцит бюджету; якщо, навпаки, видатки більші за доходи, то виникає дефіцит бюджету. Майже в усіх країнах, за небагатьма винятками, на сьогодні наявний дефіцит бюджету².

Розглянемо статистичні дані щодо динаміки доходів та видатків Державного бюджету України за 2000–2012 рр. (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка доходів і видатків Державного бюджету України, тис. грн

Рік	Доходи	Видатки
2000	49 117,9	48 148,6
2001	54 934,6	55 528,0
2002	61 954,3	60 318,9
2003	75 285,8	75 792,5
2004	91 529,4	102 538,4
2005	134 183,2	141 989,5
2006	171 811,5	175 512,2
2007	219 936,5	227 638,3
2008	297 893,0	312 017,5
2009	272 967,0	310 225,2
2010	314 506,3	379 191,2
2011	398 553,6	421 611,5
2012	445454,3	492 394,9

Джерело: Інформація про стан виконання зведеного державного бюджету за 2000–2012 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=77440.

З табл. 1 бачимо, що доходи державного бюджету зменшувалися у 2009 та 2012 рр. У 2009 р. зниження доходів державного бюджету було пов'язане зі світовою фінансовою кризою, вплив якої Україна відчула в III кв. 2008 р. Після значного падіння світових цін на сировинні товари різко зменшився обсяг експорту, а зниження валютних надходжень спричинило скорочення золотовалютних резервів НБУ та посилення тиску на валютні курси. Після серії потрясінь у фінансових центрах світу транскордонне чисте кредитування різко скоротилося, а нові синдиговані кредити було заморожено.

² Панчишин С. М. Макроекономіка : навч. посіб. / С. М. Панчишин. – К. : Либідь, 2001. – 614 с.

Через фактичне згортання світового ринку капіталу на вітчизняних підприємствах й у фінансових установах виникли значні проблеми, пов'язані не лише з реалізацією виробничих планів, а й із рефінансуванням зовнішньої заборгованості. Тому кошти для розрахунків з іноземними кредиторами було акумульовано на внутрішньому ринку, зокрема за рахунок призупинення виробництва і реалізації інвестиційних програм, а в деяких випадках – за рахунок державної підтримки. Обсяг наданих банківських кредитів почав зменшуватися, спостерігався істотний спад промислового виробництва³.

У зв'язку зі зниженням доходів спостерігалася аналогічна ситуація і у видатковій частині державного бюджету 2009 р., особливо у сфері економічної діяльності, оборони, громадського порядку та житлово-комунального господарства.

Того ж року посилення кризових явищ у бюджетній системі було одним із головних чинників погіршення соціально-економічного становища України. Закономірно, що реформа бюджетної системи стала однією з пріоритетних у Програмі економічних реформ на 2010–2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава”. Відповідно до неї, метою бюджетної реформи було визначено створення системи управління державними фінансами, спрямованої на забезпечення сталого економічного зростання й гарантованого виконання державою своїх соціальних зобов'язань⁴.

Дослідимо тенденції змін даних динамічних рядів, наведених у табл. 1, використавши лінійний $y = a_0 + a_1t$ та квадратичний $y = a_0 + a_1t + a_2t^2$ часові тренди⁵.

Нами побудовані такі рівняння часових трендів для доходів та обчислені їхні коефіцієнти кореляції:

1) лінійне рівняння: $y = -39\,292 + 34\,054,1t$, $r = 0,97$;

2) квадратичне рівняння: $y = 30\,242 + 6\,240t + 1987t^2$, $r = 0,98$.

Рівняння часових трендів для видатків та відповідні коефіцієнти кореляції мають вигляд:

1) лінійне рівняння: $y = -52\,826 + 38\,347,7t$, $r = 0,97$;

2) квадратичне рівняння: $y = 29\,018 + 5610t + 2338t^2$, $r = 0,99$.

На основі побудованих часових трендів можна зробити висновок, що найкраще апроксимує статистичні дані квадратичний тренд. На рис. 1, 2 наведена квадратична апроксимація динаміки доходів та видатків державного бюджету відповідно.

---

³ *Лютій І.* Фінансово-економічна криза 2008–2010 рр: деякі чинники та уроки / І. Лютій, О. Юрчук // Вісник Національного банку України; ред. кол. : І. О. Петрик та ін. – 2011. – № 1. – С. 10.

⁴ *Коваль Ю. В.* Виявлення основних причин зменшення надходжень до Державного бюджету України в період 2010–2011 рр. / Ю. В. Коваль // Сталій розвиток економіки. – 2012. – № 6 (16). – С. 322.

⁵ *Лук'яненко І. Г.* Економетрика : підручник / І. Г. Лук'яненко, Л. І. Краснікова. – К. : Знання; КОО, 1998. – 494 с.

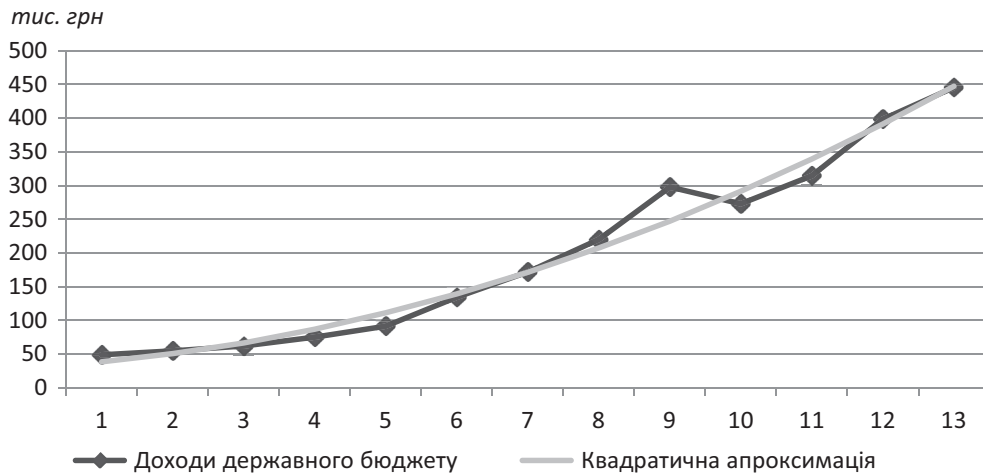

Рис. 1. Квадратична апроксимація динаміки доходів державного бюджету

Джерело: Інформація про стан виконання зведеного державного бюджету за 2000–2012 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=77440.

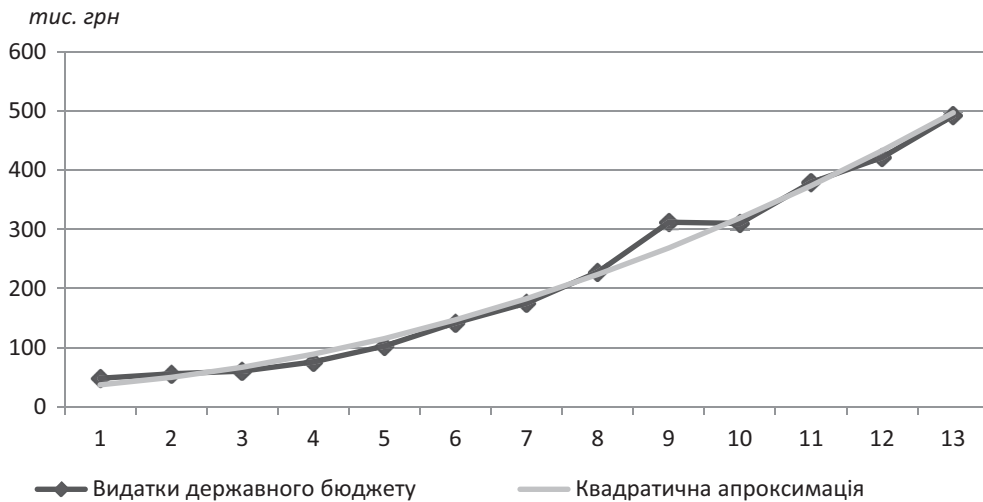

Рис. 2. Квадратична апроксимація динаміки витатків державного бюджету

Джерело: Інформація про стан виконання зведеного державного бюджету за 2000–2012 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=77440.

Коефіцієнти кореляції для побудованих моделей відповідно становлять $r_1 = 0,98$ та $r_2 = 0,99$. Оскільки значення коефіцієнтів близькі до одиниці, то на основі цих моделей було розроблено прогноз показників дефіциту державного бюджету на 2013–2015 рр.: 1) 2013 р. – 49 905 млн грн; 2) 2014 р. – 58 752; 3) 2015 р. – 68 301 млн грн.

В умовах щорічного зростання дефіциту бюджету розраховані прогнозні значення доходів та видатків наводять на думку про зміну урядом бюджетної політики.

Проаналізуємо вплив окремих факторів на доходи та видатки Державного бюджету України (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка доходів Державного бюджету України, млн грн

Рік	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5
2000	31 317,5	12 652,5	68,7	–	5 079,2
2001	36 716,7	16 427,1	458,3	221,3	1 111,1
2002	45 392,5	14 696,7	1 101,2	292,0	472,0
2003	54 321,0	18 227,2	1 788,1	212,7	736,7
2004	63 161,7	24 571,8	2 534,0	417,8	844,0
2005	98 065,2	31 778,0	2 804,0	182,5	1 353,6
2006	125 743,1	40 548,3	3 218,1	153,7	2 148,3
2007	161 264,2	48 553,2	6 373,4	104,5	3 641,2
2008	277 164,8	60 543,6	6 702,4	135,2	3 347,0
2009	208 073,2	58 435,8	3 653,1	645,3	2 159,5
2010	234 447,7	73 837,0	3 143,2	305,6	2 772,7
2011	334 692,0	60 003,7	2 347,5	481,4	1 029,1

Примітка: x_1 – податкові надходження;
 x_2 – неподаткові надходження;
 x_3 – доходи від операцій з капіталом;
 x_4 – офіційні трансфери;
 x_5 – цільові фонди.

Джерело: Інформація про стан виконання зведеного державного бюджету за 2000–2012 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=77440.

Як бачимо з табл. 2, найбільшу частку доходів становлять податкові надходження. Зростання останніх у 2011 р. на 27 % порівняно з попереднім періодом, зокрема, можна пояснити зміною бюджетної класифікації, коли окремі групи неподаткових надходжень були переміщені в податкові надходження, що, відповідно, призвело до зменшення обсягу неподаткових надходжень (рентна плата, збори на паливно-енергетичні ресурси тощо), внаслідок прийняття Податкового кодексу України, а відтак збільшило навантаження на підприємців. Це свідчить лише про зростання податкового тиску з боку держави через неможливість використання для наповнення державного бюджету неподаткових та інших видів джерел у період еконо-

мічної кризи, що також спричинило зменшення дохідної бази державного бюджету. Тоді як докризові показники демонструють ефективність використання державою неподаткових джерел формування бюджету. Наприклад, темп зростання величини неподаткових доходів у 2003 р. становив 132,9 %, у 2005 р. – 168,4, а у 2010 р. цей показник дорівнював лише 54,3 %.

Причини зменшення надходжень до бюджету можна пояснити спадом обсягів промислового виробництва, спричиненим світовою кризою, що, у свою чергу, призвело до невиконання дохідної частини бюджету (чим менші обсяги виробництва, тим менше надходить платежів від підприємств тощо). З викладеного можна зробити такий висновок: на сьогодні в державі немає довгострокової бюджетної політики, що негативно позначається на розвитку країни загалом. Така сама ситуація спостерігалася і у 2012 р., коли за дев'ять місяців доходи загального фонду державного бюджету зменшилися порівняно з відповідним періодом попереднього року. До державного бюджету надійшло 18,9 млрд грн, що на 3 млрд, або на 14 % менше, ніж в аналогічний період 2011 р. За січень–липень 2012 р. до загального фонду отримано на 12,4 % більше доходів, ніж за відповідний період попереднього року, тоді як державний бюджет ухвалено зі зростанням доходів на 19,3 %. Тенденція істотного погіршення динаміки доходів, на думку науковців, залежить від дедалі активнішої участі НБУ у формуванні доходів державного бюджету. Щоб не допустити ускладнення бюджетної ситуації, нарощування бюджетного дефіциту, уряду слід припинити роботу центрів мінімізації податків (так званих конвертаційних центрів), переглянути і скоротити непершочергові видатки⁶. Розглянемо найвагоміші статті видатків Державного бюджету України (табл. 3).

Система бюджетних видатків являє собою взаємопов'язану сукупність окремих елементів, що характеризують економічні відносини, які виникають у результаті розподілу грошових коштів держави та забезпечують реалізацію її завдань і функцій. У цьому сенсі постає важливе завдання – формування такої обґрунтованої системи видатків, елементи якої були б збалансовані між собою, а їх сукупність забезпечувала би максимально ефективно досягнення мети бюджетної системи.

Для характеристики системи бюджетних видатків розглянемо їх класифікацію. Насамперед залежно від рівня бюджетної системи розмежовуються видатки державного та місцевих бюджетів. Так, з державного бюджету здійснюються видатки на державне управління – законодавчу, виконавчу, судову владу; міжнародну діяльність; фундаментальні та прикладні дослідження; національну оборону, правоохоронну діяльність та безпеку держави; державні інвестиційні проекти; програми з ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, охорони природного середовища, попередження та ліквідації надзвичайних ситуацій; обслуговування державного боргу; проведення виборів і референдумів тощо.

⁶ Коваль Ю. В. Виявлення основних причин зменшення надходжень до Державного бюджету України в період 2010–2011 рр. / Ю. В. Коваль // Сталій розвиток економіки. – 2012. – № 6 (16). – С. 322.

Динаміка видатків Державного бюджету України, млн грн

Рік	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5
2000	7 768,1	3 178,4	7 043,4	6 975,4	9 856,9
2001	9 442,5	3 444,1	6 971,1	6 461,0	9 903,9
2002	8 588,8	3 536,4	7 201,0	7 537,9	12 269,0
2003	10 017,9	5 279,6	12 215,5	9 708,2	14 977,7
2004	12 313,9	6 175,7	19 616,6	12 159,4	18 342,6
2005	15 481,7	5 909,0	19 336,0	15 476,5	26 815,5
2006	19 891,9	6 380,6	27 465,5	19 737,7	33 792,8
2007	24 273,4	9 579,0	41 804,5	26 717,6	44 348,7
2008	30 911,8	11 733,0	53 799,5	33 559,9	60 698,0
2009	33 197,4	9 663,3	42 405,6	36 564,9	66 773,0
2010	44 886,0	11 347,1	45 054,7	44 745,4	79 835,2
2011	49 874,7	13 242,2	61 645,8	48 961,6	86 255,4

Примітка: x_1 – загальнодержавні функції;
 x_2 – оборона;
 x_3 – економічна діяльність;
 x_4 – охорона здоров'я;
 x_5 – освіта.

Джерело: Інформація про стан виконання зведеного державного бюджету за 2000–2012 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=77440.

Видатки на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист, культуру та мистецтво, житлово-комунальне господарство тощо розмежовуються між державним та місцевими бюджетами. Загальні тенденції розмежування видатків зберігаються – протягом останніх років частка видатків державного бюджету в сукупних видатках зведеного бюджету коливалася від 66 до 78 %, що значно перевищує показники багатьох країн (Російської Федерації, країн Прибалтики, Європейської Спільноти та ін.).

Крім того, відповідно до Бюджетного кодексу України видатки класифікуються за бюджетними програмами (програмна класифікація), функціями (функціональна класифікація), економічною характеристикою операцій (економічна класифікація), а також ознакою головного розпорядника бюджетних коштів (відомча класифікація).

Незважаючи на законодавче закріплення програмної класифікації, на сьогодні в законі про Державний бюджет України на відповідний рік неможливо відстежити конкретні бюджетні програми; додатки до закону

містять класифікаційні програмні коди за певними відомствами та суб'єктами бюджетного процесу, а безпосередньо назви програм конкретизовані в матеріалах головних розпорядників бюджетних коштів.

Функціональна класифікація видатків бюджету відображає виконання деяких функцій держави, зокрема, економічної – за рахунок видатків на економічну діяльність; соціальної – на соціальний захист і культурну сферу; оборонної; управлінської тощо. Призначення видатків спрямоване на задоволення потреб суспільства, вирішення пріоритетних соціально-економічних завдань його розвитку.

Реалії економічного сьогодення потребують використання сукупності виважених форм, методів і принципів перерозподілу видатків між рівнями бюджетної системи з метою посилення ефективності виконання функцій і завдань держави та забезпечення її сталого соціально-економічного розвитку.

При цьому структура видатків має віддзеркалювати стратегію трансформації економічних відносин і базуватися на оцінці впливу державних рішень на майбутній розвиток країни⁷.

Проведено аналіз зміни динаміки доходів та видатків Державного бюджету України. Побудовані рівняння часових трендів, за допомогою яких розраховані прогнозні значення доходів та видатків Державного бюджету України на 2013–2015 рр. Проте такі моделі на сьогодні не є сталими в довгостроковому періоді, що пояснюється досить активною мінливістю зовнішнього середовища та його умов в українській економіці. Тому в майбутньому доцільно розраховувати нові параметри регресійних моделей на основі розглянутих підходів та здійснювати прогнозування згідно з отриманими даними.

Стаття надійшла до редакції 11.10.2013

---

⁷ Богомолова Н. І. Проблеми формування системи видатків державного бюджету / Н. І. Богомолова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=922>.